

Üslûp Açısından Mehmed b. Halil'in Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi

In Terms of Method, Mehmed b. Halil's Commentary on Turkish
al-Qasîdat al-Burda

Ramazan KAZAN

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Prof. Dr., Süleyman Demirel University
İlahiyat Fakültesi Faculty of Theology
Arap Dili ve Belagati Department of Arabic Language and
Ana Bilim Dalı Rhetoric
Isparta | Türkiye Isparta | Turkey
ramazankazan@sdu.edu.tr orcid.org/0000-0003-3103-111X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 01 Nisan 2021 Received | 01 April 2021
Kabul Tarihi | 03 Haziran 2021 Accepted | 03 June 2021
Yayın Tarihi | 30 Haziran 2021 Published | 30 June 2021

Atıf | Cite as:

Kazan, Ramazan. "Üslûp Açısından Mehmed b. Halil'in Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi [In Terms of Method, Mehmed b. Halil's Commentary on Turkish al-Qasîdat al-Burda]". *Tokat İlmîyat Dergisi* | *Tokat Journal of İlmîyat* 9/1 (Haziran | June 2021), 301-322.
<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.908038>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

In Terms of Method, Mehmed b. Halil's Commentary on Turkish al-Qasidat al-Burda

Abstract: Poetry has an important and different place in Arabic literature since its emergence. Poets wrote and sang poems in many fields and subjects in every period. As one of the works of Arabic Literature about Sufism has been one of the most prominent poems because it contains love and passion of the Prophet Muhammad (p.b.u.h). Therefore, it was read and taught in madrasahs, dervish lodges, zawiyahs and mosques, which also became very famous among Ottoman scholars and writers. Many commentaries were written on it. Mehmed b. Halil, one of the Ottoman literature masters, is also one of the important commentators who annotated the ode with his unique method in 1087. The commentator does not give any information about himself in his book. If there is, there is not much information about him as his other works are not known. Unlike the other commentaries, he drew attention to the presentation, postponement, the falling word from the sentence, again fulfill, and similar situations arising from the specific meter and rhyme of the poem. He made a detailed description of every letter and word, especially “the phenomenon of ʿIṣrāb “ in sentences, and made quotations from verses and hadiths. He did not specify the suras and numbers of the verses of the Qur’an. Again, he did not give information about the source of the hadiths in the form of Bukhari, Muslim, Tirmidhi. Although the commentary begins with the noun phrase, the subject and the attribution did not draw attention from time to time. He also mentioned conditional prepositions, but generally did not specify conditional and response sentences. In particular, he explained the position of the pronouns in the sentence and the names they indicate, and showed the hidden subjects and what they are. He also gave the genus of the verbs infinitives from which it derives and if the verb is multi-letter, it also gives the group. The commentator also explained what the prepositions in the couplets express, the references to the previous couplets and the hidden words. He drew attention to the imperative and the negative imperative of the verbs, and stated who the owner of the ode meant by them. He provided great facilities to people of all levels who read the Qasidat to find unknown words from dictionaries. Thus, the reader had the opportunity to consult the dictionary without having any trouble in identifying the original word. The commentator, albeit a little, touched on the philosophy of the meaning given to the word, in terms of language. After the commentary of each couplet, he explained the desired meaning of the couplet under an annotation “(يعني) / i.e.,”. He also added Turkish and Persian in the form of poetry. In addition, he made a great contribution to the correct understanding of the poem with his method and distinguished himself from other Ottoman commentators. Thus, he helped to improve the ability of Arabic poetry lovers to understand and analyze the famous ode. In addition, it would be appropriate to state that it will be instrumental for those who want to read the al-Qasidat on the Ottoman text today in raising their level.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, al-Qasidat al-Burda, Mehmed b. Halil, Method, Commentary.

Üslûp Açısından Mehmed b. Halil'in Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi

Öz: Şiirin, ortaya çıkışından itibaren Arap edebiyatında önemli ve farklı bir yeri vardır. Şairler her dönemde pek çok alanda ve konuda şiirler söylemiş ve kaleme almıştır. Arap edebiyatının tasavvufa dair eserlerinden olan Kaside-i Bürde, Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgi ve aşkı ihtiva etmesinden dolayı en önde gelen manzumelerinden biri olmuştur. Bu yüzden Osmanlı ulema ve üdebası arasında da meşhur olmuş ve medreseler, tekkeler, zaviyeler ve camilerde okunmuş ve okutulmuştur. Üzerine pek çok şerhler yazılmıştır. Osmanlı üdebasından Mehmed b. Halil de hicri 1087 tarihinde kendine has üslûbuyla kasideyi şerh eden önemli şârihlerden birisidir. Şârih, kendisi hakkında, kitabında bilgi vermediği gibi varsa, diğer eserleri de bilinmediği için hakkında fazla malumata rastlanmamaktadır. O diğer şârihlerden farklı olarak şiirin kendine has vezni ve kafiyesinden kaynaklanan takdim, tehir, hazif, takdir ve benzeri durumlara dikkat çekmiştir. Cümlelerdeki irâb olgusu başta olmak üzere her harf ve kelimenin detaylı bir şekilde tanıtımını yapmış, ayet ve hadislerden istişhâdlarda bulunmuştur. Ayetlerin sureleri ve rakamları belirtmemiştir. Yine hadislerin kaynağı konusunda Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi bilgi vermemiştir. Şârih, beyitler isim cümlesi ile başladığı halde zaman zaman mübteda ve habere dikkat çekmemiştir. Yine şart edatlarını zikretmiş fakat şart ve cevap cümlesini genellikle belirtmemiştir. Özellikle zamirlerin cümle içindeki konumunu ve raci olduğu isimleri beyan etmiş, müstetir/gizli failleri ve ne olduklarını göstermiştir. Fiillerin cinsini, müstak olduğu masterlarını ve mezid ise bablarını da vermiştir. Şârih, beyitlerde geçen edatların neyi ifade ettiklerini, önceki beyitlere yapılan atıfları ve hazf edilmiş lafızları da beyan etmiştir. Emr-i ve nehy-i hazırlara dikkat çekmiş, kaside sahibinin bunlarla kimleri kastettiğini belirtmiştir. Kasideyi okuyan her seviyeden insana sözlüklerden bilinmeyen kelimelerin bulunması için büyük kolaylıklar sağlamıştır. Böylece okuyucu kelimenin aslını tespit etmede sıkıntıya düşmeden sözlüğe başvurma imkânı bulmuştur. Şârih, az da olsa lafza verilen anlamın, dil bakımından felsefesine değinmiştir. Her beytin şerhinden sonra "(يعني)/yani" diye bir başlık altında beyitte anlatılmak istenen manayı da açıklamış, nazım şeklinde Türkçe ve Farsçasını da eklemiştir. Ayrıca O, kullandığı üslûbuyla şiirin doğru anlaşılmasına büyük katkı sağlamış, diğer Osmanlı şârihlerden ayrılmıştır. Böylece o, Arapça şiir sevdalılarının meşhur olan kasideyi anlama ve tahlil etme yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca günümüzde kasideyi Osmanlıca metin üzerinde okumak isteyenlerin bu alanda seviyelerini yükseltmelerine vesile olacağı ifade etmek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Kaside-i Bürde, Mehmed b Halil, Üslûp, Şerh.

Giriş

Arap edebiyatında şiirin ayrı bir önemi vardır. Hayatın neredeyse tüm alanları, konusu olan şiir, nesre göre ezberi ve rivayetinin kolay olması, gücü ve etkisi nedeniyle oldukça cezp edici olduğu bilinmektedir.

Şiiri en önemli özelliği, serbest vezinle yazılanlar hariç tutulursa, vezni ve kafiyesinin olmasıdır. Kâfiye ve vezne uygun olarak şiir yazma, şairi normal cümle yapısının dışına çıkmaya zorlarken, takdimler, tehirler, hazifler yapmaya, bir harfin veya bir unsurun yerine başka şeyi getirme işlemi olan bedel'e¹, naht'e² vs. itmektedir. Hal böyle olunca şiirin vezni, kafiyesi, estetiği, kulağa ve kalbe hoş gelmesi ve etkileyici özelliğini artırmakla beraber anlam boyutunu zorlaştırmaktadır. Bu sıkıntıların büyük bir kısmı, şiirleri şerh etmek suretiyle aşılmaya çalışılmıştır.

Arap edebiyatının tasavvufa dair eserlerinde Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sav) olan sevgi ve aşk, genelde kasidelerle dile getirilmiştir. İfade edelim ki, el-Bûsîrî'ye (öl. 694/1296)³ ait olan *Kaside-i Bürde*, Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgi ve aşkı ihtiva etmesi ve yazılış esnasındaki şairin gördüğü rüya dolayısıyla Tasavvuf edebiyatının en önde gelen manzumelerinden biri olmuştur. Osmanlı uleması arasında da oldukça meşhur olmuştur. Medreseler, tekkeler ve camilerde okunmuş ve okutulmuştur. Günümüzde zaman zaman üniversitelerin Arapça eğitim veren fakültelerinde lisans ve yüksek lisans seviyesinde ve mutasavvıflar arasında okunmaya devam etmektedir. Hatta *evrad* adı verilen ve her gün okunan dua kitapları arasına bile girmiştir.⁴

Yukarıda ifade edildiği üzere *Kaside-i Bürde*'nin anlaşılması için dikkat çekilen sıkıntıları fark eden ve kendine has üslûbuyla çözmeye çalışanlardan birisi de Osmanlı edebiyatçılarından Mehmed b. Halil'dir. O, *Kaside-i Bürde*'ye yazdığı şerhinde fiillere, isimlere, edatlara, garip kelimelerin an-

¹ Bedel, kelime olarak bir şeyin karşılığı, onun yerine geçen anlamına gelir. bk. Meccuddin Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1995), 868; Bir harfin veya bir unsurun yerine başka şeyi getirme işlemine denir. Hareke değişimi, harf değişimi, kelime değişimi... gibi çeşitli şekilleri vardır. bk. Nejdî Gürkan, *Şiir ve Dil Arap Edebiyatı* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005), 162. Ayrıca şiirlerdeki örnekleri için bk. Gürkan, *Şiir ve Dil*, 162-164.

² Naht, iki kökün, bir kök halinde kaynaştırılmasına denir. (حي على الصلاة) terkiibinden, (حَيْعَلَة)/ hay'ale kelimesinin ortaya çıkması, (باسم الله) terkiibinden, (بِسْمِ) /besmele kelimesinin ortaya çıkması gibi. bk. Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça* (Konya: Denizkuşları Matbaası, 1969), 187-192.

³ Kâtip Çelebi, ölüm tarihini 694 olarak zikreder. bk. Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, (İstanbul: Behiyye Matbaası, 1362/1943), 2/1331; Üzerinde çalıştığımız Mehmed b. Halil de şerhinde 694 olarak zikreder; ez-Ziriklî 696 olarak verir. bk. Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyin, 1428/2008), 6/139.

⁴ Mesela, *Ayet ve Hadislerden Dua ve Zikirler Evrâd-ı Şerif* (İstanbul: Seha Neşriyat, 2000). Bu evratta *Kaside-i Bürde*, yediye ayrılarak haftanın günlerinde okunacak duaların son kısmına yerleştirilmiştir.

lamlarına, ayet ve hadislerden istişhâdlar yaparak beyitleri anlaşılır bir dille açıklamaya vs. büyük önem atfetmiştir. Kelime ve cümlelerin irâbına özel önem vermiştir. Ayrıca o, kullandığı üslûbuyla şiirin doğru anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Böylece Osmanlıca yapılan diğer şerhlerden üslûp olarak ayrılmıştır. Kâtip Çelebi'nin (öl. 1068/1657) verdiği bilgiden hareketle⁵ bu üslûp özelliği bakımından hicri 797 tarihinde Arapça olarak yazılan Fahreddin Ahmed b. Muhammed eş-Şîrâzî ve el-Fadil el-Hasen b. Muhammed b. el-Hasen el-Hanefî en-Nahlî'nin şerhlerinden etkilenmiş olabilir.

Kaside oldukça meşhur olduğu için yüzden fazla şerhi yapılmıştır.⁶ Alanın uzmanlarından Mahmut Kaya, bunlardan bir kısmını zikreder. O, üzerinde çalışacağımız şerhin tam adını, Mehmed b. Halîl, *Şerh ve Tercüme-i Kasîdeti'l-bürde* (İstanbul 1327)⁷ şeklinde verir. Ancak elimizdeki nüshanın ismi, hem ilk sayfada hem de iç sayfada (ترکجه قصیده برده شرحی)/*Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi*" (İstanbul, 1327)" şeklindedir. Bu farklılık, aynı yılın baskısı olması hasebiyle; ya, zikrettiğimiz isimde olması gerekir veya aynı yıl içinde farklı yayınevi tarafından basılan başka bir nüsha olabilir.

Osmanlıca yazılan *Türkçe Kaside Bürde Şerhi* adlı eserin üslûp özelliklerine intikal etmeden önce kaside ve şairi hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kasidenin şairi, Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin ne-sebi, mağribe dayanmaktadır. Ailesi, daha önceleri Mısır'a göç etmiştir. Kahire'nin yakınında ve güney batısında bazı eski ve tarihi eserlerin de bulunduğu Bûsîr veya Ebû Sîr köyünde 608/1212 de⁸ dünyaya gelmiştir. Hafızlığını tamamladıktan sonra kendini İslami ilimlerin yanında dil ve edebiyata tahsis etmiştir. O tasavvuf ehli birisi olup pek çok kasidesi olmasına rağmen esas ününü, Peygamber Efendimize olan aşkını dile getirdiği *el-Kevâkibu'd-Durriye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adlı kasidesinden almıştır. Bu

⁵ Katip Çelebi, *Kaside-i Bürde'nin* şerhlerini tanıtırken her şerh hakkında kısaca bilgi verir. bk. Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1334-1335.

⁶ Şerh ve tercümeleri için bk. Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1334-1335; Sezer, İsmail Hakkı, *Şair Busiri ve Bürdesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 1985); Ebubekir Sıddık Şahin, *Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Taşdelen Damla, "Zâtî'nin Manzûm Kasîde-i Bürde Tercümesi," *İstanbul Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi* (İstanbul: Haziran 2020), 60/1; Yılmaz Öksüz, "Mütercimi Meçhul Bir Kaside Bürde Şerhi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Sivas: Haziran 2020) 24/1; Yusuf İbrahim Yücel, "Kaside-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmî Çalışmalar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* sayı:1 (b.y.: Haziran 2016); Mahmut Kaya, "Kasidetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/568-569; Ayrıca Nejdet Gürkan tarafından 2011 yılında Mehmet Fevzi Efendi'nin kaleme aldığı *Fethu'l-Verde Şerhu'l-Bürde* isimli şerhin, tahkik ve incelemesi yapılmış İstanbul Arena dijitalden 350 sayfa halinde yayınlamıştır.

⁷ Kaya, "Kasidetü'l-Bürde" 24/ 569.

⁸ Ziriklî, doğum tarihini hicrî 608 olarak zikreder. bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/139.

kaside, kafiyesinden hareketle *Bürdetu'l-Mimiye* diye de bilinmekle beraber *Kaside-i Bürde* olarak daha çok meşhur olmuştur. İhtilafı olmakla birlikte hicrî 694 veya 696, milâdî 1296 veya 1297 senesinde vefat etmiştir.⁹

Kaside ve yazılış nedenini değişik terâcim kitaplarından da istifade etmekle beraber¹⁰ özellikle şârih Mehmed b. Halil'in yaptığı *Bürde* şerhinden hareketle ele alacağız. Zira o, şârih olarak bu bilgileri kitabının girişinde de şöyle takdim etmiştir:

“Bu kasidenin yazılış ve *Kaside-i Bürde* diye isimlendirilmesinde bir kısım faziletli ve pek çok meşâyihdan nakil ve rivayet olunmuştur. Bu kasidenin söyleyicisi şeyhu'l-İmami'l-humân -Allah onu cennetine koy-sun- felç olur. Dolayısıyla bedeninin yarısı uzun süre hareketsiz kalır. Hz. Peygamber'in (sav) faziletleri ve övgüye layık özellikleri hakkında bir kaside söylemeye/yazmaya niyet edip “ما أنزل الله داءً إلا أنزل له دواءً”¹¹/*Allah Teâla, bir hastalık indirmişse, onun devasını/çaresini de indirmiştir*”¹² hadisi gereği, derdine şifa ve deva istemek için bu kasideyi yazar. Sonra da uykuya dalar. Bu esnada gördüğü rüyada Rasûlullah'a (sav) kasideyi arz eyler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) mübarek sırtından kendi cübbesini çıkarıp kaside sahibinin sırtına örter. Ayrıca mübarek elleriyle kaside sahibinin bedenini mest eder. Şair uyandıığında vücudunun sağlığa kavuştuğunu, Hz. Peygamber'in (sav) verdiği “bürde” yani hırkanın da sırtında olduğunu fark eder. Bundan dolayı kasideye, *Kaside-i Bürde* denilir. Busîrî, sevinçle kalkıp abdest alıp sabah namazını eda için mescide giderken yolda züht ve takvasıyla bilinen birisiyle karşılaşır. Bu şahıs; “Efendim! Hz. Peygamber (sav) hakkında söylediğin/yazdığın kasideyi senden dinlemek isterim” der. Hz. Peygamber'in (sav) hakkında pek çok kasideler yazmış olan Bûsîrî; “benden hangisini talep edersin” der. O da “sizden ilk beyti *أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيرانِ بِيدي سَلَمٍ*مَزَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقَلَّةٍ بَدَمٍ* *Selemdeki komşuları hatırladığından mı, göz bebeğinden akan gözyaşını kanla karıştırdın*” şeklinde olan kasidenizi is-tiyorum” der.

⁹ Muhammed b. Şâkir el-Kutubî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. Dr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1404/1984), 3/368-369; Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1331-1336; Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi* (İstanbul: Uluvet Matbaası, 1327/1910), 2-3; Mahmut Kaya, “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/469.

¹⁰ Kutubî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, 3/368-369; Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1331-1336.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992), “Tıbb”, 1; Ebu İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992), “Tıbb”, 2; Ayrıca hadisin farklı kelimelerle aynı anlamı ifade eden rivayetleri de bulunmaktadır. Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992) “Selam”, 62; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), “Tıbb”, 11; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, hadis (no: 14597, 18456).

¹² Bu hadisin farklı lafızlarla aynı manayı taşıyan diğer rivayetleri için bk. Atmaca, Veli, “Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)* 8/1 (Haziran 2010), 92.

Bûsirî, bu karşılaşmadan sonra kasidesinin bir nüshasını zahide verir. Bundan sonra da kaside, halk arasında yayılır ve meşhur olur.¹³ Kasidenin “Bürde” adını almasıyla ilgili öncelikli kanaat, Hz. Muhammed’in (sav), Hırka-i Şerîf olarak bilinen giysisini şairin üzerine örtmesidir.¹⁴

Kaside-i Bürde’yi Türkçeye nazım şeklinde tercüme eden ve kaside hakkında araştırmaları olan Mahmut Kaya, kasidenin yazılışı esnasında şairin felç olması hakkında şöyle der: “Bûsirî’nin kasidesinde felç olduğuna dair bilgi bulunmamakla birlikte kendisinden 66 yıl sonra vefat eden biyografi yazarı Şakir el-Kutubî (öl. 764/1363), ilk defa felç olayına yer vermiştir. Daha sonra gelen bütün müellifler bu bilgiyi tekrar etmişlerdir. Kaside şöhretini taşıdığı sanat değerinden ziyade geçirdiği felçten kurtulmasına vesile olduğuna dair rivayetlere borçludur.”¹⁵

Kasidenin yazılmasına sebep teşkil eden yukarıdaki bilgiler ve kasidenin Hz. Peygamber’e (sav) olan sevgi ve aşkı ihtiva etmesinden dolayı olacak ki şârihin de temas ettiği üzere “bu eser, yalnızca bir övgü şiiri olmaktan çıkmış; belirli adap kurallarına uyarak ve icazetle okunması gereken bir değer haline gelmiştir. Şairler ve nâsirler de böyle bir sevaba nail olabilmek gayesiyle birçok eser ortaya koymuşlar; şerhler, tercümeleler, nazîreler yazmışlardır.”¹⁶

Kaside-i Bürde ve şairini tanıttıktan sonra Mehmed b. Halil’in yazdığı ilgili şerhi, üslûp özelliklerini maddeler halinde ve örnekleriyle ele almak yerinde olacaktır.

1. ‘Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi’ Adlı Eserin Üslûp ve Özellikleri

Üslûp, tarz-ı beyân demektir. Herkesin düşüncesini, duygusunu, endişelerini yani tefekkürünü, hislerini, hayallerini anlatmak için, şahsî bir ifade tarzı vardır. İşte o tarza “üslûp” denilir. Her şahsın hüviyet ve me-

¹³ Şârih bu bilgilerden sonra kasidenin bir nüshasının vezir Bahauddin’e ulaştığı, onun da çoğaltıp dağıttığı, nasıl dinleneceği ve faziletlerinden bahseder. bk. Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 4-5. Bu bilgilerin hemen hemen aynı 764/1363 senesinde vefat eden Muhammed b. Şâkir el-Kutubî’nin, *Fevâtu’l-Vefeyât*, adlı eserinin 3/368-369 sayfalarında mevcut olduğu için bu kitaptan nakledildiği söylenebilir.

¹⁴ Taşdelen, “Zâtî’nin Manzûm Kasîde-i Bürde Tercümesi,” 117.

¹⁵ Kaya, “Kasidetü’l-Bürde”, 24/568.

¹⁶ Taşdelen, “Zâtî’nin Manzûm Kasîde-i Bürde Tercümesi,” 116; Bu eserlerden biri de Osmanlı’nın son döneminde basılan Hacı İbrahim Muhammed Yalavâcî’nin hazırladığı *el-Mecmuatu’l-Kubrâ min Kasâidi’l-Fuhrâ* adlı kitaptır. Eser, hicri 1302 yılında İstanbul’da basılmıştır. Eserde *Kaside-i Bürde*’den seçtiği beyitlerin altına Arapça olarak bazı şahıslardan rivayetle ne zaman, nasıl okunacağı ve hangi faydalarının dokunacağından bahseder. bk. Hacı İbrahim Muhammed Yalavâcî, *el-Mecmuatu’l-Kubrâ min Kasâidi’l-Fuhrâ*, (İstanbul: Şirket-i Hayriyye, 1302/1884), 7-17.) Daha sonra kasidenin Osmanlıca nazım halinde sadece tercümesini verilir. Kasidenin revisi olan “mim” harfi, tercümenin de “revisi” yapılı. Tercümede revî harfine uyma uğruna bazen beytin sonundaki kelimenin aynen Arapçası alır. Bu durumda Arapçası aynen alınan kelimenin, anlamını da beytin karşısındaki boşluğa kaydedilir. bk. *el-Mecmuatu’l-Kubrâ min Kasâidi’l-Fuhrâ*,” 18-37.

ziyeti itibariyle düşünüşü ve düşündüğünü anlatışı kendine mahsustur.¹⁷ İşte bu üslup tanımlamasından hareketle Mehmed b. Halil'in de yazdığı şerhinde kendine has bir üslûbu, tarzı ve tuttuğu yolu vardır. Önce eseri ve kendisi hakkında bilgi verip daha sonra onun üslûbuna göz atalım.

Araştırmamıza konu olan nüsha, Uhuvvet matbaasında hicri 1087 tarihinde Kaside-i Bürde'ye yazılan şerhin, ikinci baskısı olup 1327 yılında Osmanlıca harflerle *Türkçe Kaside Bürde Şerhi* adıyla İstanbul'da neşredilmiştir. 132 sayfadan müteşekkil olup, yayıncının verdiği ilave bilgilerle sayfa sayısı 136'ya ulaşmıştır. Baskının yayıncısı, “cevâm-i şerife ve Medaris-i İslamiyyede Kaside-i Bürde tedris veya tederrüs eden (öğrenen) müderrisini kirama, emri tedris (eğitim işinde) ve takrirde (açıklamada), talebeyi muhteremeye de tederrüs ve tefehhümde (anlamada) pek büyük teshilatı (kolaylık) ve sairî erbabı mütalia (diğer araştırma yapan şahıslar) ve müntesibi muhtereme-i turuku ılliyye (saygı değer yüce tarikat ehli) için de bilvücûh (bütün yönleriyle) istifâdât/استفادات (istifadeler) ve istifâdât-ı/استفاضاتی (geniş bilgileri) müstelzem (barındırmış olan) eser, bedî'(güzel) ve nâfidir (faydalıdır)”¹⁸ der. Buradan hareketle şerhin, dönemin okullarında, camilerinde kaside-i Bürde'yi okutan hoca ve okuyan öğrencilere geniş bilgiler vermek için hazırlandığı ve üslûbu açısından da güzel ve faydalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine yayıncının “şimdiye kadar telif ve temsil olunan şerhlerin kâffesine (hepsine) min kullî'l-vucûh (her bakım ve yönden) muraccahtır (tercihe şayanır)” iddialı ifadesinden de anlaşılıyor ki, tercihe şayan bir şerhtir denilebilir. Yaptığımız bu çalışma neticesinde bizde bu kanaat hâsıl olmuştur.

Şârih, Kaside-i Bürdeyi şerh ettiği eserinde kendisi hakkında bilgi vermektен imtina eder. Yayıncı, eseri takdim ederken bu bağlamda şöyle der: “Bu kitabı nefisi 1087 tarihinde müstensih tarafından nefis bir surette yazılmış olan nüshadan tertip ve temsil ettik. Buna nazaran cenâbi mütercim (saygı değer mütercim/tercüme edenin) ve şârihin üç-dört asır evvelki erbabı kemâlin ve ashabı aşkın ve halin, en mütevâzi ve mahviyetli ricâli kiramından (alçak gönüllü ve kendini gizleyen muhterem zatlarından) olacaktır ki, kitabının mukaddimesinde yalnız isimlerini (محمد بن خليل)/Mehmed b. Halil¹⁹ diye tasrih etmiştir (açıklamıştır). Başka tafsilatı hüviyeti tecviz etmemiştir.” Kitabın yayıncısının da ifade ettiği üzere şârih, kendisi hakkında, kitabında bilgi vermediği gibi varsa, diğer eserleri de bilinmediği için hakkında fazla malumata rastlamamaktayız. Esas

¹⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lûgati* (İstanbul: Enderun, 1973), 177.

¹⁸ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 1.

¹⁹ Osmanlıca'da (محمد) isminin, “mim” harfi üzerinde şedde varsa “Muhammed”; yoksa “Mehmed” şeklinde okunur.

onu meşhur eden de tanıtmaya çalıştığımız Osmanlıca *Türkçe Kaside Bürde Şerhi* adlı eseri olmuştur. Yazar, şerhinden de anlaşıldığı üzere Arap dili ve belâgatında kendini yetiştirmiş birisi olup bu yönünü de şerhinde ispatlamıştır. Üzerinde çalıştığı tasavvuf edebiyatına dair şerhinden hareketle, onun sûfi bir mizaca sahip olduğu söylenebilir.

İfade edelim ki o, Arap edebiyatın tasavvufa dair nadir eserlerinden olan Kaside-i Bürde'yi yaptığı orijinal şerhinde kullandığı üslûp oldukça sade ve çekicidir. Bunun bir ipucunu da kitabının girişinde “Bu hakir ve fakîr, zelil ve alîl, Mehmed b. Halil, Afâ anhumâ er-Rabbu'l-Celîl”²⁰ şeklinde seci' üslûbunu da kullanarak göstermektedir. Bu ifadelerinden de anlaşılıyor ki şârih, kendisinin mütevaziliğini “hakir, fakîr, zelil ve alîl/hasta” sıfatlarından hareketle, ön plana çıkarmıştır. Bu da onun aldığı ahlak ve tasavvuf eğitiminin bir göstergesidir denilebilir.

O, şerhini kaleme alışının gayesini, Kaside-i Bürde'yi takdir eden ve kadrini bilenler için yazdığını şöyle açıklar: Bu mübarek kasideyi, Türkçe açıklayıp muazzez, mükerrerem ve müşerref tutan kimseler için şerh eyledim.²¹ Görüldüğü üzere o, şerhini, Kaside-i Bürde'yi takdir edenlerin daha iyi anlaması için yazdığını belirtir.

Eserin giriş kısmında kasidenin nasıl yazıldığı ve okuyanların neler elde edeceğine dair bilgiler verilir. Sonra kasidenin 10 bölümden oluştuğu belirtilir. Bu bölümlerde nelerden bahsedildiği açıklanır. Sonra da birinci fasılla şerhe²² başlanır.

Şârih, Kaside-i Bürde'nin vezni hakkında bilgi vermez. Kasidenin vezni, “Müs tef 'i lün / fâ 'i lün / müs tef 'i lun / fâ 'i lün” şeklinde medîd bahrinde yazılmıştır. İfade edildiği üzere on fasıl/bölümden ve 161 beyitten meydana gelmektedir. Şârih, önce her beytin aslını verir. Sonra irâbı, garip kelimelerin anlamları, cemileri ve fiillerin, zamanları, babları, mastarları ve beyitten kastedilen anlam zikredilir. Şârih her bir beyti takdimden önce (قال رَحْمَةُ اللهِ), (قال رحمة الله عليه), (قال رَحْمَةُ اللهِ), (قال قَدَسَ سرِّه), (قال قَدَسَ سرِّه العزیزُ), (قال قَدَسَ سرِّه العزیزُ), (قال رَحْمَةُ اللهِ), (قال المصنّف), (اللَّهُ رُوحُهُ) veya kısaltılmı ş şekli olan (قال المُصْ) veya kısaltmadan (قال المصنّف رحمة الله) yeni beyti sunar. Bunu yaparken aynı zamanda müellife de dua eder. Ayrıca asıl beytin, nazım şeklinde hem Farsçası hem de Türkçesi eklenecek her bir beytin şerhi bitirilir.

Şimdi bu üslûp özelliklerini örnek beyitlerden hareketle ele almaya çalışalım. Önce kasidenin bölümlerine göz atalım.

²⁰ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 4.

²¹ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 4.

²² Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 6.

1.1. Kasidenin Bölümleri

Kaside on bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm farklı adlarla isimlendirildiği için değişik sayıda beyitlerden meydana gelir. el-Bûsîrî, kasidesini bizzat bölümlere ayırıp isimlendirdiği için, Şârih Mehmed b. Halil, bu bölümleri aynı adlarla zikreder. Her bir bölümü ayrı ayrı şerh eder. Bölümlerin neyi ihtiva ettiğine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Bölümlerin orijinal adları şöyledir: Birinci bölüm, (الفصل الأول في ذكر) (التعزل) teazzülün/ayrı olma ve ayrı düşmenin²³ zikri konusundadır. Bu bölüm 12 beyitten oluşmaktadır. İkinci bölüm, (الفصل الثاني في ذكر النفس ومع) (هوها) nefsi ve onu arzularından uzaklaştırma konusundadır. 16 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü bölüm, (الفصل الثالث في مدائح الرسول صلى الله عليه وسلم) Resûlullah'ı (sav) metih konusundadır. 30 beyitten oluşmaktadır. Dördüncü bölüm, (فصل الباب الرابع في ذكر مولده صلى الله عليه وسلم) Resûlullah'ın (sav) mevlidi konusundadır. 13 beyittir. Beşinci bölüm iki kısımdan meydana gelmektedir. Beşinci bölümün ilk kısmı, (الفصل الخامس في ذكر دعائه صلى الله عليه) Resûlullah'ın (sav) duası konusundadır. 13 beyittir. Beşinci bölümün ikinci kısmı, (الفصل الخامس في بركة الدعاء) duanın bereketi hususunda olup 3 beyittir. Altıncı bölüm, (الفصل السادس في مدائح القرآن المجيد) /Yüce Kur'ân'a övgüler/yani onun faziletleri hakkında olup 17 beyittir. Yedinci bölüm (الفصل السابع في معاجزه صلى الله عليه وسلم) Resûlullah'ın (sav) miracı konusundadır. 13 beyittir. Sekizinci bölüm (الفصل الثامن في ذكر الجهاد) cihat konusunda olup 22 beyittir. Dokuzuncu bölüm (الفصل التاسع في الإستشفاء والإستشفاء) istiğfar ve şifa talep konusundadır. 12 beyitten meydana gelmektedir. Onuncu bölüm (الفصل العاشر في مناجات النفس ودرجاته)²⁴ Nefsin münacatı ve dereceleri konusunda olup 10 beyittir.

Genel hatlarıyla birinci bölümde diğer kasidelerde de olduğu üzere nesîb²⁵ adı verilen sevgilinin hatırasının zikredildiği, terk ettiği diyardan ve ayrı kalmanın hüznünden bahsedilmektedir. Diğer bölümlerde, nefis, Hz. Peygamber'in (sav) doğumu, duası, miracı, onu medh, cihat, istiğfar, şifa talebi ve Kur'ân'ın faziletleri ele alınır. Her bölümde beyitler takdim edildikten sonra ilk kelimesinden itibaren irâbları ele alınır.

²³ التعزل kelimesinin, "ayrı olma ve ayrı düşme" anlamı için bk. el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 928.

²⁴ 10. Faslın Arapçasının en sonunda bulunan muttasıl (ح) zamiri, nefse işaret etmekte olup (ها) şeklinde müennes olması gerekirken, müzekker olarak yazılmıştır. bk. Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 129.

²⁵ Şairler, şiirlerine "eski sevgilisinin hatırasını zikrettiği "nesîb" adı verilen romantik bir başlangıç teşkil eden, kısa bir giriş ile başlar. Burada sevgilinin terk ettiği evler, artakalan kalıntılar ve izlerden bahsedilir. Bunu şiirinde ilk defa kullanan kişi, İmru'u'l-Kays (öl. milâdî 545) olup bu konuda sonraki şairlerin büyük bir kısmı onu taklit etmiştir. bk. Nurettin Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 25

1.2. Kaside-i Bürde Şerhi'nde İrâb²⁶

İrab kelimesi, (ع ر ب) harflerinden türemiş olup if'âl (إفعال) babında (إعراب) şeklinde bir mastardır. Lügatte, “lafızların anlamını açıklamak, bir şeyi izah etmek, sözde hata yapmamak, çirkin şeyden sakındırmak, fasih konuşmak” gibi anlamları bulunmaktadır.²⁷

Terim olarak irâbı, Sibeveyh (öl.180/796), “Bir âmil sebebiyle kelimenin sonunda ortaya çıkan değişiklik ve değişmezlik” olarak tanımlar.²⁸ et-Tehânevî (öl. 1158/1745) ise irâbı şöyle tanımlar: “Arapça terkiplerin doğruluğu ve hatalı oluşları, lafızların bulunması gerekli yerde olduğu ve olmadığı kendisiyle bilinen bir ilimdir.”²⁹

Dilciler, mananın doğru ve anlaşılır rolünü ve önemini de göz önünde bulundurarak anlamla birlikte cümlenin lafzında meydana gelen değişmeler için “irâb” terimini kullanmışlardır.³⁰ Yine dilciler irâbı, Arap dilini bozulmalardan ve lahndan/hatadan koruyacak ve dilin anlam yapısını sağlamlaştıracak bir dil olgusu olarak görmekte ve temellendirmektedir.³¹

Eğer irâbın bu özellikleri dikkate alınmaz ise cümleler yanlış anlaşılabilir. Bu bağlamda ayetlerden hareketle yapılacak yanlışlıklara düşmemek için, lügavî tefsir türü olan önce kelimeyi, cümledeki dizilişini, gramer kurallarına göre tahlilini esas alan Meâni'l-Kur'ân adıyla yazılan eserler ortaya çıkmıştır. Bu adla yazılan eserlerin çoğu, büyük ölçüde Kur'ân'ın irâbını esas alan İrâbu'l-Kur'ân eserleridir.³²

O halde irâb, anlam ve kelimelerin cümledeki konumlarıyla ilgilenen bir ilimdir. Eğer kelimenin cümle içindeki durumu bilinmez ise cümle yanlış anlaşılır. Özellikle şiirlerde kafiye uyma zorunluluğu ve şairin sanatını ortaya koymada başvurduğu üslûp, irâb olgusunun önemini ortaya koymaktadır. İşte bu durumun farkında olan Şârih Mehmed b. Halil, *Kaside-i Bürde*'ye yazdığı şerhinde beyitlerin irâblarına dikkat çekerek şiirin doğru anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır.

²⁶ Bu alt başlık, Osmanlı Dönemi Arapça ilimleri esas alan konuları ihtiva eden ve baskıda olan kitapta “İrab Olgusu Bakımından Osmanlı Üdebasından Mehmed b. Halil'in “Türkçe Kaside Bürde Şerhi” adlı başlık altında geniş bir şekilde ele alındığı için burada özet şeklinde işlenecektir.

²⁷ Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Fikri, 1414/1994), 1/588, 599; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 105.

²⁸ Ebû Bîşr Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1403/1982), 1/13.

²⁹ Tehânevî, *Keşşâfu İstîlâhati'l-Funûn ve'l-Ulûm*, 1/23.

³⁰ Yakup Civelek, *Arap Dilinde İrab Olgusu* (Ankara: Araştırma yayınları, 2003), 26.

³¹ Tahsin Yurttaş, *Arap Dilinde İrab-Anlam İlişkisi* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 20.

³² Civelek, *Arap Dilinde İrab Olgusu*, 75. Mesela Kur'ân'da irâb örnekleri bahsinde atıfla ilgili ayetler oldukça öneme sahiptir. Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin (öl. 69/688) nahiv çalışmalarına yol açan (إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) “Şüphesiz Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır” ayetindeki (رَسُولُهُ) ifadesi, mecrur olarak “المشركين” lafzına atfedildiğinde anlam tamamen bozulmaktadır.

Şimdi örnek olması açısından ilk beytin irâbına göz atalım. İlk beytin Arapçası ve tercümesi şu şekildedir:

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بَدِي سَلَمٌ *** مَرْجَتَ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقَلَّةِ بَدَمِ

(Ey gönlüm) Selemdeki komşuları hatırladığından mı göz bebeğinden akan gözyaşına, kanı karıştırdın.

Şârih, irâba elif ile başlar. “ (î), harf olduğu için soru ifade etmektedir”. Sonra (من) harf-i cerinin müteallakı, (مَرْجَتَ) fiilidir der. Yani harf-i cer olan (من) in bağlı bulunduğu lafız; fiil, şibhi fiil ya da fiil anlamlı zahir ve mahzuf kelimeler olabilir. Dolayısıyla Şârih burada harf-i cerin ilgili olduğu lafzın, (مَرْجَتَ) olduğunu beyan etmiştir. (بَدِي سَلَمِ), zarf-ı müstakar/ yani şibh-i cümle olup (جِيرَانِ) kelimesinin sıfatıdır. (جَرَى) fiili mazidir. Faili müstetir/gizli olup (دَمْعًا) ismine racidir/dönmektedir. (مِنْ مُقَلَّةِ) ifadesindeki harf-i cer, (جَرَى) kavline müteallıktır. Yine (بَدَمِ) ifadesindeki (بِ) harf-i cer, (مَرْجَتَ) kavline müteallıktır.

Şârih Mehmet b. Halil ilk beytin irâbını bu şekilde verir. Özellikle harf-i cerlerin müteallaklarını zikreder. Fiillere, müstetir olan faillere, sıfatlara dikkat çeker. Ancak başında harf-i cerle mecrur ve muzaf olan (تَذَكُّرِ) ve muzafun ileyh olan (جِيرَانِ) ile mefulün bih olan (دَمْعًا) kelimelerinin iraplarına değinmemiştir.

Kasideden şârihin irâbla ilgili üslûbuna ikinci örneği, teşbih ve edatını barındırması açısından 57. beytinden vermek yerinde olacaktır.

كَأَنَّمَا اللَّوْلُؤُ الْمَكْنُونُ فِي صَدَفٍ *** مِنْ مَعْدِنِي مُنْطِقِ مِنْهُ وَمُبْتَسَمِ³³

Sanki sedefte korunan inci, onun/Hz. Peygamber’in kelamı ve tebesümünden kaynaklanmaktadır/ortaya çıkmaktadır.

Müellif beyti şöyle irâb eder: Beytin başındaki (كَأَنَّ), hurufu müşebbehe bil’fiildendir. (كَأَنَّ) sonunda ki (مَا), kâffe mâ’sıdır/yani (كَأَنَّ) yi amel ettirmez. (اللُّؤْلُؤُ), mübtedadır. (الْمَكْنُونُ) lafzı, kendinden önceki (اللُّؤْلُؤُ) kavlinin sıfatıdır. (فِي صَدَفٍ) lafzındaki harf-i cerin müteallakı, (الْمَكْنُونُ) kavlidir.

(مِنْ مَعْدِنِي) zarf-ı müstakar/yani şibh-i cümle olup (اللُّؤْلُؤُ) kavlinin haberidir. (مَعْدِنِي) lafzı, (مَعْدِنِ)/maden kelimesinin, tesniyedir. (مُنْطِقِ) lafzının, ismi mekan olması caizdir. Bundan kasıt da Hz. Rasûl’un lisanıdır. (مِنْهُ) Zarfı müstakardır ve (مُنْطِقِ) kavlinin sıfatıdır. Yine (مِنْهُ) deki zamir mecrur olup Hz. Rasûl’e (as), racidir. (مُبْتَسَمِ) lafzı, “sin” harfinin fethasıyla mastar-ı mimidir ve (اِفْتَعَالِ) bábındandır. (مُبْتَسَمِ) den kasıt Hz. Rasûl’ün (as) mübarek ağzıdır.

Görüldüğü üzere şârih, (كَأَنَّ) edatına bitişen (مَا) nın işlevine dikkat çekmiş böylece (كَأَنَّ) edatının, amel etmediği belirtmiştir. İsim cümlesi şeklinde olan beytin, haberinin şibih cümle olduğunu vurgulamıştır. Ay-

³³ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 50.

rica sıfatları, isimlerin çeşitlerini, muğlak olan kelimelerdeki kastedilen anlamları ve zamirlerin işaret ettiği isimleri, beyan etmiştir.

Zaman zaman beyitlerde geçen edatların neyi ifade ettiklerini, açıklar. Buna kasidenin son beyti de olan 161. beytinden bir örnek verelim.

”مَا رَتَّحَتْ عَذَابَاتِ الْبَانَ رِيحَ صَبَا * وَأَطْرَبَ الْعَيْسَ حَادِي الْعَيْسِ بِالنَّعْمِ”

Saba rüzgarı, Bân ağacının dallarını sallandırıp ve deve çobanları nağmelerle alaca develeri sevinçli kıldığı sürece..”

Şârih beyitteki (ما)/mâ edatını, “ma-i devamiyedir.³⁴ Devam, zamandan kinayedir”³⁵ şeklinde açıklar. Yine (كَمْ حَسَنْتَ لَذَّةَ لِلْمَرْءِ قَاتِلَةً) Nefis, kendisini öldürücü olan lezzeti, çoğu zaman güzel göstermiştir. Şeklindeki 21. beytin ilk şatırındaki (كَمْ) edatı, kem-i haberiyledir. (كَمْ كَثِيرًا)/ çoğu zaman, ne de çok manasındır”³⁶ şeklinde açıklar.

Cümleden değişik nedenlerle hafzedilen unsurların, belirtilmesi şeklinde ifade edilebilecek takdir konusuna yukarıda aslı ve anlamı verilen 161. beytin ilk şatır örnek verilebilir. İlk şatır “مَا رَتَّحَتْ عَذَابَاتِ الْبَانَ رِيحَ صَبَا” şeklinde iken şârih, “takdiri kelim/sözün takdirinin: يَا رَبُّ أَذُنٌ لِسُحْبِ صَلَوَاتٍ عَلَى النَّبِيِّ” Ya Rabbi! Saba rüzgârı devam ettiği sürece, salavat bulutlarını Nebi'nin(sav), ehlinin ve ashabının üzerine salat getirmeleri için izin ver”³⁷ şeklinde olduğunu belirtir. Böylece beytin daha net ve açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamış olur.

Ayrıca şârih Mehmet b. Halil, emr-i hazır ve nehy-i hazırlara dikkat çekilip kaside sahibinin bunlarla kimleri kastettiği belirtmiştir. Mesela 24. beyitteki “(مُخَالَفَ)/muhalefet et”, lafzı için, “emri hazırdır. (مُغَاةَلَةً) babındandır. Sahibi kasidenin kendi nefesine hitabıdır, iltifat tarikiyle” der. Yine 25. beyitte geçen “(لَا تُطِيعَ)/itaat etme” lafzı için şöyle der: Nehyi hazırdır. (إِطَاعَةً)dan müştaktır. Sahibi kasidenin kendi nefesine hitabıdır, iltifat tarikiyle.

Şârih, beytin son tef'ilesinin neden meksur olduğuna da dikkat çeker. Mesela 25. beytin son kelimesi olan (الْحَكْمِ)'in kendinden önce kelimeye matuf olduğunu belirttikten sonra “kafiye için (م), meksur oldu” der.

Fiilin dışında amel eden diğer amillere ve mamûllerine de dikkat çeker. Bu bağlamda kasidenin 146. beytine göz atalım.

فَإِنَّ لِي ذِمَّةً مِنْهُ بِتَسْمِيَّتِي *** مُحَمَّدًا وَهُوَ أَوْفَى الْخَلْقِ بِالذَّمِّ

Şüphesiz bana isminin Muhammed olması sebebiyle ondan bir zim-

³⁴ Mastar “ma”sı, vaktiye ve gayr-ı vaktiye diye ikiye ayrılır. Şerhteki “ma-ı devamiyye” ifadesi, vaktiyye/zamaniyye “ma”sı olup kendinden sonraki fiili mastara çevirir zaman anlamı ifade eder. Buna zarfiyet “ma”sı da denir. Beyitteki “sevinçli kıldığı sürece...” kısmı da bunun örneğidir. Geniş bilgi için bk. Hasen b. Kâsım el-Murâdî, *el-Cenâ'id-Dânî fî Hurûf'il-Meânî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1412/1992), 330.

³⁵ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 135.

³⁶ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 21.

³⁷ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 139.

met, eman/koruma ve güven vardır. O verdiği sözlere ve ettiği ahitlere, yaratıklar içinde en vefalı olanıdır.

Şârih, beyitteki mastar olan (تَسْمِيَةً) için şöyle der: tesmiye lafzı, mastardır. “İsim vermek” manasınadır. Burada iki meful almış olup ilki, kendine muzaf olduğu, (ي) dir. Yani mastar, mefulüne muzaf olmuştur. (محمداً) lafzı ise mastarın, ikinci mefulüdür.³⁸

Kasidede zikredilen irâb çeşitlerini, artırmak mümkündür. Ortaya konan örneklerde görüldüğü üzere şârih, şerhinde kelimelerin irâbına önem vermiştir. Böylece şiirin hem doğru okunmasına hem de doğru anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

1.3. Kaside-i Bürde Şerhi’nde İsim, Fiil ve Garip Kelimelerin Açıklanması

Arapça bir metni özellikle Arap olmayanların doğru anlaması için irâbın yanında cümledeki isimlerin, fiillerin ve garip kelimelerin anlamları ve sarf bakımından durumunun bilinmesi de önemlidir.

Şârihin, isim, fiil ve garip kelimeler hakkındaki üslûbunu daha yakından görmek için irâb kısmında aslını ve tercümesini verdiğimiz üç beyite göz atalım. Önce ilk beyitte geçen isimlerin çoğul ya da tekileri, anlamları ve fiillerle ilgili açıklamalar şöyledir:

Beyitteki (تَدَّكِرَ) kelimesi, nisyandan/unutmadan sonra anmak, söylemek manasınadır. (جيران) ismi, (جار) kelimesinin cemisidir. “Komşular” demektir. (جيران) dan murat, (محابيب) yani “dostlardır”. Kaside sahibi onları, daima göz önünde olup kalbinden gitmediği için “cîrân”la tabir etti. (ذِي) “sahip” manasınadır. (سَلَمَ), bir ağacın ismidir. (مَرْجَحَتَ) lafzı, (مَرْج) den müştaktır/türemiş fiili mazi muhataptır. “Karıştırmak” manasınadır. (دَمَعَ), “gözyaşına” derler. (جَرَى) fiili, (جَرِيَان) dan müştaktır. Manası “akar” demektir. (مُقَلَّةَ), “göz bebeğine” derler. Gözün ak ve karasının tamamına denir. (دَمَ), “kan” manasınadır.

Kasidenin 18. beytin isim ve fiillerinin anlamı ve müştaklarıyla ilgili Şârih tarafından şu bilgiler verilir:

(وَأَوْلَادَ) “oğlan” a derler. (تَهْمَلُ), fiili muzaridir. Muhataptır. (أَهْمَال) den müştaktır, “terk etmek ve kovmak” manasınadır. (شَبَّ) fiili mazidir, (شَبَاب) lafzından müştaktır “yiğit” manasınadır ve “kavî” yani güçlü, kuvvetli olur demektir. (الرَّضَاعَ), “emmek” manasınadır. (تَنْفِطِمُ) fiili muzâri, muhataptır. (فِطَام) lafzından müştaktır. “Ayrık” yani ayrı olma manasınadır. (يُنْفِطِمُ), fiili muzâridir. (إِنْفِعَال) babındandır. (إِنْفِطَام) dan müştaktır. Manası “kesilir” demektir.³⁹

³⁸ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 124.

³⁹ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 19.

Şârih'in beyitlerdeki isim, fiil ve garip kelimeler hakkındaki üslûbuyla ilgili son yani 161. beytindeki şerhi ise şöyledir: (حَادِي) kelimesi, (حَدَى) fiilinin “ismi faili” olup “deve vb. hayvanı şarkı söyleyerek süren, sevk eden götüren, rehberlik eden” demektir. (الحادي) kelimesinin de bulunduğu (حادي العيس) terkibi, “deve sürücüsü” manasınadır. Aynı beyitte (نَعْمَ) kelimesi, (نَغ) ve (ع) ’nın fethasıyla (نَعْمَ), nağme'nin cemisidir. “Hafif sese/mırıltı ve güzel sese” derler. Ama örfü nâsda/insanların örfünde “kıraat esnasında ortaya çıkan mutluluk, heyecan ve sevinç veren sestir”.⁴⁰

Şârih Mehmet b. Halil'in üç beyitteki isim, fiil ve garip lafızlarla ilgili üslûbundan hareketle denilebilir ki, kasideyi okuyacak kişiye geniş bilgiler verir. Hatta onu kamusa bile muhtaç bırakmaz. Bazen beyitlerdeki önem atfettiği isimlerin anlamını açıklarken geniş izaha da girer. Hatta Kur'ân-ı Kerim⁴¹ ve hadislerden bile istişhâd eder. Ancak ayetlerin ait olduğu sure adlarını ve numaralarını, hadislerin de kaynağını vermez. Mesela 161. beyitteki (ريح صبا) terkibi hakkında şöyle der: Terkipteki (ريح) lafzı, “yel” manasınadır. (صبا)/Sabâ, gece ile gündüz beraber olduğu zamanda şark canibinden/doğu tarafından esen yele derler. Kâbe'nin kapısının mukabelesinden/karşısından eser. (ريح دُبُورُ)/Riyhu debûr, rîhu saba'ya/saba rüzgârına mukabildir/zıddıdır. O, (batıdan) Kâbe'nin ardından eser. Onda Bâdı Saba'nın rayihayı tayyibesi/güzel kokusu vardır. Nebatâta ve hububâta tesir eder. Menâfi' umumiyesi/genel faydaları vardır. Eşcârı/ağaçları, ağsânı/dalları, eşyayı ve insanı telyin/yumuşatır, sakinleştirir ve tezyin edip/süsleyip merğûb/rağbet edilen, mevfûr/bol, mahbûb/sevilen ve mansur/başarılı, muzaffer kılar. Nitekim Hazreti Rasûl aleyhi's-selâm hadisinde şöyle buyurur: (نُصِرْتُ) “Ben, Saba ile muzaffer kılındım. Ad kavmi de Debûr ile/yani batıdan esen rüzgârla helak olundu.”⁴²

Görüldüğü üzere şârih, her beyitteki isimlerin anlamlarını, çoğullarını, aynı şekilde fiillerin mastarlarını, bablarını, manalarını aktarır. Fiillerin anlamlarını, mastarı esas alarak vermiştir. Yani fiillerin mazi veya muzâri kalıplarına göre anlamını vermez. Mesela (جرى), fiili mazi olduğu halde “aktı” anlamını vermeyip “akma, akmak” anlamını verir. Az da olsa lafza verilen anlamın dil bakımından felsefesine değinir. Ayet ve hadislerden istişhâd eder. Lafızlar hakkında geniş bilgiler de verdiği olur. Bazen isimlerin eş

⁴⁰ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 136.

⁴¹ Mesela 24. beyitteki (مَحْضَاك) lafzı için Şârih şöyle der: “mahzuf olan fiilin tefsiridir, (وَأَنْ أَحَدٌ مِنْ) المشركين استجارك فأجرته حتى يسمع كلام الله... Eğer müşriklerden birisi senden aman dilerse, Allah'ın kelamını işitinceye kadar ona aman ver....” (et-Tevbe 9/6) ayetinin üslûbu üzeredir. (مَحْضَاك), Fiili mazi olup tesniyedir. Nefis ve şeytandan ibarettir.” Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 24.

⁴² Müslim, “Salâtu'l-İstiskâ” 17. Ayrıca hadis, Buhârî tarafından İstiskâ, Bedu'l-Halk, Ehâdisu'l-Enbiyâ kitaplarında da rivayet edilmiştir. Bu hadisteki (أَهْلَكَ) fiili, hadis kaynaklarında (أَهْلَكَتْ) şeklinde müennes olarak geçmektedir. Hz. Peygamberin mansur ve muzaffer kılındığı gazve ise, Hendek harbidir.

anlamlarından birisini, neden tercih ettiğini açıklar. Bu üslûp, kasideyi anlamaya çalışan her seviyeden okuyucuya sözlüklerden bilinmeyen kelimelerin bulunması için büyük kolaylıklar sağlar. Zira bazı cemi isimlerin müfredlerini doğru tespit edip, anlamlarını bulmak ya da mezid olan illetli fiillerin aslını tespit edip, manasını öğrenmek zaman alabilmektedir.

1.4. Şiirin Anlam Yönünü

Mehmed b. Halil, her beyitle ilgili yukarıda örnekleriyle takdim ettiğimiz tarzda şerhini tamamladıktan sonra şiiri ayrıca açık ve basit ifadelerle izah eder. Bundan sonra da Türkçe ve Farsça nazım şeklinde ilgili beytin tercümesini de verir. Şimdi kısa girişten sonra bu üslubuna göz atalım.

1.4.1. Beytin Anlamının Açıklanması

Şârih, kasidenin beyitlerinin irâbını, fiillerin mastarlarını, müştaklarını, garip kelimelerin anlamlarını ve çoğullarını verdikten sonra “(يعني)/yani” diye bir başlık altında beyitte anlatılmak istenen manayı da açıklar.

Örnek olarak kasidenin ilk beytini şöyle açıklar: Kaside sahibi, ayrılığın verdiği şaşkınlık ve üzüntünün çokluğu üzerine nefesine hitap edip der ki: senin bu gözyaşını, kana karıştırıp akıtman, Selem adlı mekânda sakin olan ve oturan sevgililer, dostlar gözünün önünde olup daima kalbinden gitmeyip, onları anıp zikir ettiğinden midir?

Yine 18. beyti “(يعني)/yani” ifadesinden sonra öncesiyle de irtibatlandırarak açıklar. Önce şârih’in açıklamasının daha net anlaşılması için 18. beytin aslını ve tercümesini verelim.

والتَّفْسُ كَالطَّفْلِ إِنْ تُهْمَلَهُ شَبَّ عَلَى *** حُبِّ الرُّضَاعِ وَإِنْ تَفْطَمُهُ يَنْفَطِمُ⁴³

Nefis, (annesini emen) çocuk gibidir. Eğer sen, onu/çocuğu ihmal eder/emmeye terk edersen emmeye düşkün olur. Eğer onu süttten keser, ayırırsan, o da süttten kesilir/emmeyi bırakır.

Kaside sahibi önceki beytin yani 17. beytin⁴⁴ muhtevasını tekid ederek/pekiştirerek ve bunu ispatı kastederek der ki: Hâlbuki nefis, emen oğlan (çocuğu) gibidir. Eğer evvel emir/işin başında (süttten ayrılması gereken zamanda) çocuğu süttten kesmeyip ihmal edecek olursan, memeye haris/düşkün olup emme sevgisi ona galip gelir ve meme emmek üzerine yiğit/düşkün olup kavi olur. Eğer emmeden kesecek olursan, memeden kesilip hırslı zail/yok olur. Nefs-i emmare de masiyet/günah işlemekten vazgeçmeyip eğer onu ihmal edecek olursan, günah işleme konusunda güçlenir

⁴³ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 19.

⁴⁴ 17. beyit, “yemeğin açgözlülerin şehvetini güçlendirdiğinden ve Nefs-i Emmare’nin de günahlara devam ederek şehvetinin kırılacağına, doyup günahattan vazgeçeceğine ümit etmemekten” bahsetmektedir.

ve hırslı olur. Eğer günah işlemekten ona mani/engel olacak olursan, ma-siyetten/günahtan kesilip, hırsı zail/yok olur. Hayra mail olur/meyleder.

Görüldüğü üzere şârih, kelime bilgisi, irâb olgusu, örnek ayet ve hadislerden hareketle beytin anlamını ve sunulmak istenen mesajı anlaşılır bir şekilde hem de kendinden önceki beyitle irtibatlandırarak özetlemektedir.

1.4.2. Her Beytin Farsça ve Türkçe Nazım/Şiir Şeklinde Tercümesi

Şârih üslûbuna göre beyitlerin irâb, kelime bilgisi ve anlamla ilgili açıklamalarını bitirdikten sonra, Arapça beyitlerin önce Farsçasını sonra da Türkçesini nazım halinde verir. Böylece kasidenin tercümesinde de edebî zevki devam ettirme söz konusudur.

Şârih'in giriş kısmında "ve dahi manzum Türkî ve Farisî tercümelerini bulup ebyatın/beyitlerin mukabelesinde/karşısında zikr eyledim"⁴⁵ şeklinde belirttiği üzere bu tercüme kendisine ait değildir. İfadeden de anlaşıldığı üzere nereden bulunduğunu veya kimden aldığını belirtmemektedir.

İfade edelim ki, kâfiyenin bir parçası olan revî, kasidenin üzerine kurulduğu harftir. Kaside ona nispet edilir. Mesela "ra"lı kaside, "dal"lı kaside denir. Her beytin sonunda bulunur.⁴⁶ *Kaside-i Bürde*'nin revîsi, (ر) 'dir. Buna istinaden olacak ki, beyitlerin şerhi bittikten sonra verilen Farsça ve Türkçe beyitlerin tercümelerindeki revî de (ر) harfidir. Ancak tercümede revîye uygun Türkçe kelimeyi bulmak her zaman mümkün olmayınca, asıl beyitteki Arapça olan son kelime veya müştakı kullanılmak zorunda kalmıştır. Örnek olması açısından 18. beytin son tef'ilesi (يَنْفَطِمُ) iken, Türkçe manzum şeklindeki son kelime, Arapça kelimenin ism-i faili olan (منفطم) olarak getirilmiştir.

Örnek olması bakımından kasidedeki asıl beytin Farsça ve Türkçe manzum şekline göz atalım. Önce her beytin "Tercüme-i Farisiyye" başlığı altında Farsçaya tercüme edilmiş şekli verilir. İlk beytin Farsça manzum şekli şöyledir:

اي زياد صحبت يارانت اندر ذي سلم *** اشك حتم آميختي باخون روان كشته بهم

Görüldüğü üzere beytin revîsi, (ر) harfidir. Türkçe bir şerhte, Farsça nazım şeklinde tercümenin bulunması, dönemin Osmanlı Türkçesinde ve uleması arasında Farsçanın, dil olarak önemini, yaygın olmasını ve etkisini yansıtmaktadır denilebilir.

Şerhi yapılan beytin Farsçaya manzum tercümesinden sonra

⁴⁵ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 4.

⁴⁶ Yahyâ b. Alf b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Vâfi fi'l-Arudi ve'l-Kavâfi*, thk. Fahrüddin Kabâve, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1428/2007), 199-200; Ali Bulut, *Belagat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 370.

“Tercüme-i Türkçe” başlığı altında nazım şeklinde Türkçe tercümesi verilir. Birinci beytin Türkçe manzum şekli şöyledir:

ياده كلديمي دلا هم ساكنان ذي سلم *** قارشوب جشمن آقيدر قانلي باشي دمبدم

Ya da geldi mi dila/ey gönül sakinân-ı zi-Selem/Selemin sakinleri ***
Karışup çeşmin/gözün, akıtır kanlı yaşı dembedem/daima

Görüldüğü üzere Türkçe olarak verilen beytin, revisi de kasidenin asıl revisi olan, (م) harfidir. Bu tür tercüme de kasidenin şerh üslûbuna ayrı bir renk katmıştır denilebilir.

Her beytin manzum Türkçe tercümesine ikinci örneği, kasidenin 18. beytinden verebiliriz. Beytin nazım halindeki tercümesi, şu şekildedir:

نفسی کر طفلی کبی اھمال ایدرسه ک اول بیور * شیر سوداسندن منع ایلر ایسه ک اولور منقظم

Nefsi, ger/eğer tıflı gibi ihmal edersen ol büyür.*** Şîr/süt sevdasın-
dan men eylersen, olur münfatım/sütten kesilmiş.

İlk beytin Türkçe nazım şeklinde, Farsça lafızlar fazlaca yer tutmaktadır. Bu durum diğer beyitlerde de söz konusudur. Hâlbuki Türkçe tercümede bu tür kelimelerin nadir olması gerekir. Ancak Farsça kelimelerin tercih edilmesi, kafiye gözetmekten ya da bu dönemin Türkçesine, Farsçanın etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlar yani Farsça kelimeler örnek verdiğimiz beytin anlaşılması için tarafımızdan Latince harflerle verilen kısımda tercümeleriyle beraber verilmiştir. Mesela ilk beyitte “dila/ey gönül”, “dembem/daima” ikinci beyitte “ger/eğer” “şîr/süt” şeklinde dikkatlere sunulmuştur.

2. Şiirde Edebî Üslûp ve Şârih’in Tavrı

Edebî üslûp denilince akla hemen şiirin, belagat yönü gelmektedir. Belagatin de özellikle beyan ve bedi’ ilimlerinin üslûpları, şiire ve nesre ayrı bir özellik ve güzellik katmaktadır.

Kasidede beyan ilminin üslûplarından olan teşbih, oldukça fazla yer almaktadır. Şârih, irâb çerçevesinde teşbih ifade eden lafızlara, “teşbih edatı” şeklinde değinir. Mesela 18. beyitteki (ك) edatı için, “teşbih içindir yani teşbih edatıdır” demekle yetinir. Müşebbeh ve müşebbeh bihi göstermez. Yine beytin açıklaması kısmında da teşbih sanatı, çeşitleri, manaya kattığı güzellik ve gücün önemine dair bilgi vermez. Sadece anlamını verir. Örnek olması açısından daha önce de geçtiği üzere 18. beyitteki teşbihe dikkat çekmeden, “hâlbuki nefis, emen oğlan (çocuğu) gibidir...”⁴⁷ şeklinde beyti açıklar.

Aynı şekilde Kur’an’ın faziletlerinin iki teşbihle anlatıldığı 102. beyitteki teşbih edatı olan (ك) yi, sonrasında gelen ismiyle beraber “önceki

⁴⁷ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 19.

beyte atıftır” der. Atıf yaptığı 101. beyitteki (كَأَنَّ) hakkında “harftir. Harfi müşebbehe bil fiildir. Teşbih içindir”⁴⁸ bilgisiyle yetinir. Açıklama kısmında da 102. beyitteki (ك) edatı için “gibi” anlamının dışında her hangi bir bilgi vermez.⁴⁹ Bu durum diğer beyitlerde⁵⁰ de söz konusudur.

Şârih, bazen teşbihleri dikkate almadan, açıklamada bulunur. Örnek olması açısından 53. beyit şöyledir: (فِيَانَهُ شَمْسٌ فَضَّلَ هُمْ كَوَاكِبُهَا....) O yani Hz. Peygamber (sav) fazilet güneşi(gibi)dir. Onlar (diğer peygamberler), Güneş'in (etrafındaki) yıldızlar (gibi)dir. Beyitte teşbihin en önemli şekli olan iki tane “beliğ teşbihi”⁵¹ söz konusudur. Bu durumu dikkate almadan şöyle açıklama yapar: “Rasûlullah fazilet güneşidir. Allah Tebârike ve Teâlâ'nın lütfu ve keremiyle âleme tulu (doğmuştur) etmiştir. Vesâir/diğer enbiya ve Rûsul (as) ol güneşin yıldızlarıdır.”⁵² Hâlbuki kaside sahibi Bûsîrî, Hz. Peygamber'i (sav); teşbih edatı ve vechu şebahi yani müşebbeh ve müşebbeh bihin ortak oldukları yönü zikretmeden fazilet güneşine, diğer peygamberleri de yıldızlara benzetmektedir.

“Bir sözün, arada hakiki anlamını düşünmeye bir engel olmak şartıyla benzerlik dışında tam bir ilgi/alaka yüzünden kendi anlamı dışında kullanılmasına” mecâz-ı mürsel denilmektedir.⁵³ Bu bağlamda mecazı mürselin, en güzel örneklerinden birinin sergilendiği 128. beyitte ise şârih, (وَسَلَّ وَحُنَيْنًا وَسَلَّ بَدْرًا وَسَلَّ أُحُدًا..) “(Düşmanların helak vakitlerini) Huneyn’e, Bedir’e, Uhud’a sor.” şeklindeki mekânı belirtilip, halin/orada bulunan ve buna şahitlik edenlerin kastedildiği mecâz-ı mürsel üslûbunun, adına bile değinmemiştir. Sadece “ve dahi sual edip Huneyn gazasını, Bedir ve Uhud gazasını sor keferet taifesine” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁵⁴

Beyan ilminin diğer önemli üslûplarından olan kinaye konusunda da gerekli bilgi ve sanat yönüne dikkat çekilmediğine de şahit oluyoruz. Bu bağlamda Şârih, kasidenin 161. yani son beytindeki “(لَا)/mâ edatını, ma-i devamiyedir. Devam, zamandan kinayedir”⁵⁵ şeklinde kısa bir notla yetinmiştir.

Bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki şârih, kasidenin edebi üslûplarına dikkat çekmemiş, teşbih edatları gibi bazı unsurların da ad-

⁴⁸ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 89.

⁴⁹ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 90.

⁵⁰ Buna, 101., 107., 122. beyitleri örnek verilebilir.

⁵¹ Teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedilen teşbih çeşidine teşbih-i belîğ denir. Tanım ve geniş bilgi için bk. Sa’duddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, (İstanbul: Salâh Bilici Kitapevi'nin Ofseti, 1304) 309-314; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedîi'* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 262-263.

⁵² Mehmed b. Halil, *Kaside Bürde Şerhi*, 47.

⁵³ Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, 324; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 292.

⁵⁴ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 111.

⁵⁵ Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*, 135. “Bir sözü gerçek manasına gelebilecek şekilde, onun dışında başka bir manada kullanma sanatına kinâye” denmektedir. bk. Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, thk. Abdulhamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1421/2000), 513; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, 376.

larını zikretmekle yetinmiştir. Bu tür beyitlerin sadece basit şekliyle tercümelerini yapmış ve kısa açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle beyan ve bedi' ilminin edebî üslûplarına, lafza ve manaya kattıkları güzelliğe, güce, dikkat çekilmemiştir.

Bu açıklamalardan sonra şerhte yapılan bazı eksiklikler de dikkatten kaçmamaktadır. O, yer yer sıfat cümlelerine değinmez. Hâlbuki sıfat cümleleri mevsufun önemli bir özelliğidir. Mesela şârih ilk beyitte geçen “(جرى) için, fiili mazidir. Faili müstetir olup (دُمعاً) ismine racidir” der. Ancak (جرى) ile başlayan fiil cümlesinin, (دُمعاً)'nın sıfatı olduğunu belirtilmez. Bu durumda “göz bebeğinden akan gözyaşı” şeklinde tercüme edilen sıfat cümlesine dikkat çekilmemiş ve eksik bırakılmış olmaktadır. İrâbla ilgili bazen mübteda, haber, izafet terkipleri ve mefulü bihleri beyan etmemiştir. Bu tür başka eksikliklerin olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

Diğer taraftan istişhâd edilen ya da örnek verilen ayetlerin sureleri ve rakamları hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak ayet numaralarının belirtilmemesi dönemin Mushafalarında rakam yerine, çiçek figürlerinin kullanılmasından kaynaklandığı söylenebilir. Yine hadislerin kaynağı konusunda câmi' sünen, kitap, bab gibi bilgi verilmediği gibi Buhârî, Müslim... şeklinde meşhur olan eser adları dahi verilmemiştir.

Sonuç

Mehmed b. Halil, *Türkçe Kaside Bürde Şerhi* adlı eseri, kendine has vezni ve kafiyesi olan klasik şiirlerden Kaside-i Bürde'nin şerhidir. Klasik şiirde kâfiye ve vezne bağımlı olmak, şairi nahiv kurallarının bir kısmını zorlamaya, takdimler, tehirler, hazfler, garip kelimelere başvurmaya zorlamaktadır. Bu da şiirin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu problem, şârih tarafından “irâb olgusu”yla çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. O, bu üslûbuyla diğer şârihlerden ayrılmıştır. Böylece şiirlerde irâb olgusunun, anlamı kavramadaki önemi tekrar dikkatleri çekmiştir.

Osmanlı üdebasından Mehmed b. Halil, *Kaside-i Bürde'*ye yazdığı orijinal şerhiyle onu daha anlaşılır hale getirmiştir. Her beytin aslı, garip kelimelerin anlamları, cemileri ve fiillerin mastarları ve müştakları takdim edilmiştir.

Şârih, beyitler isim cümlesi ile başladığı halde zaman zaman mübteda ve habere dikkat çekmemiştir. Yine şart edatlarını zikretmiş fakat şart ve cevap cümlesini genellikle belirtmemiştir. Özellikle zamirlerin cümle içindeki konumunu ve raci olduğu isimleri beyan etmiş, müstetir/gizli failleri ve ne olduklarını göstermiştir. Fiillerin cinsini, müştak olduğu mastarlarını ve mezid ise bablarını da vermiştir.

Şârih, beyitlerde geçen edatların neyi ifade ettiklerini, önceki beyitle-

re yapılan atıfları ve takdirleri beyan etmiştir. Emr-i ve nehy-i hazırlara dikkat çekmiş, kaside sahibinin bunlarla kimleri kastettiğini belirtmiştir.

Kasideyi okuyan her seviyeden insana sözlüklerden bilinmeyen kelimelerin bulunması için büyük kolaylıklar sağlamıştır. Cemi isimlerin müfredlerini ve anlamlarını, mezid olan illetli fiillerin, aslını vermiştir. Böylece okuyucu kelimenin aslını tespit etmede sıkıntıya düşmeden sözlüğe başvurma imkanı bulmuştur.

Şârih, az da olsa lafza verilen anlamın, dil bakımından felsefesine değinmiştir. Ayet ve hadislerle istişhâd etmiştir. Ayetlerin sureleri ve rakamları belirtmemiştir. Yine hadislerin kaynağı konusunda Buhârî, Müslim, Tirmizî.. şeklinde bilgi vermemiştir.

Netice olarak Şârih Mehmed b. Halil *Kaside-i Bürde*'nin şerhinde özellikle kelimelerin irâbına önem vermiştir. Böylece şiirlerin özelliklerinden ve kafiye kaynaklanan kapalılığın bilinmesi ve anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Bu üslûbundan dolayı diğer şârihlerden ayrılmıştır. Yine ayet ve hadislerle istişhâd ederek ve örnekler vererek konuyu netleştirmeye gayret etmiştir. Böylece o, Arapça şiir sevdalılarının meşhur olan kasideyi anlama ve tahlil etme yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olmuştur. Ayrıca günümüzde kasideyi Osmanlıca metin üzerinde okumak isteyenlerin bu alanda seviyelerini yükseltmelerine vesile olacağını ifade etmek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992.
- Atmaca, Veli. "Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar" *Hadis Tetkikleri Dergisi* (HTD) 8/1 (Haziran 2010), 83-105.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992.
- Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Ceviz, Nurettin vd. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Civelek, Yakup. *Arap Dilinde İrab Olgusu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî. *es-Sunen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1416/1995.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Gürkan, Nejdî. *Şiir ve Dil Arap Edebiyatı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Fikri, 1415/1994.
- Katip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn*. İstanbul: Behiyye Matbaası, 1362/1943.
- Kaya, Mahmut. "Kasidetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/568-569. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kaya, Mahmut. "Bûsirî Muhammed b. Saîd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/368-469, İstanbul: 1992.
- Küçükkalay, Hüseyin. *Kur'an Dili Arapça*. Konya: Denizkuşları Matbaası, 1969.
- Mecdi Vehbe-Kamil Mühendis. *Mucemu'l-Mustalahâtî'l-Arabiyyeti fi'l-Lugati ve'l-Edeb*. Beyrut: Mektebetu'l-Lubnan, 1404/1984.
- Mehmed b. Halil. *Türkçe Kaside Bürde Şerhi*. İstanbul: Uhuvvet matbaası, 1327/1909.
- Kutubî, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtu'l-Vefeyât*. thk. Dr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır, 1404/1984.
- Murâdî, Hasen b. Kâsım, *el-Cenâ'd-Dânî fi Hurûfi'l-Meânî*, thk. Fahreddin Kabâve vd. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Camiu's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-Ulûm*, thk. Abdulhamid Hendâvî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1421/2000.
- Sibeveyh, Ebû Bişr Osman b. Kanber. *el-Kitâb*. thk, Abdusselâm Hârûn, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1403/1982.
- Tâhiru'l-Mevlevî. *Edebiyat Lûgati*. İstanbul: Enderun, 1973.
- Taşdelen, Damla. "Zâtî'nin Manzûm Kasîde-i Bürde Tercümesi". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi* 60/1 (Haziran 2020).
- Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb. *el-Vâfi fi'l-Arudi ve'l-Kavâfi*. thk. Fahrudin Kabâve, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1428/2007.
- Teftâzânî, Sa'duddin. *Muhtasarü'l-Meânî*. İstanbul: Salâh Bilici Kitapevi, 1304/1887.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu İstilâhati'l-Funûn ve'l-Ulûm*. thk. Refik el-Acem, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1417/1996.
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Yalavâcî, Hacı İbrahim Muhammed. *el-Mecmuatu'l-Kubrâ min Kasâidi'l-Fuhrâ*. İstanbul: Şirket-i Hayriyye, 1302/1889.
- Yurttaş, Tahsin. *Arap Dilinde İ'râb-Anlam İlişkisi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyin, 1428/2008.